

Dildora RAXIMOVA,

Fan va texnologiyalar universiteti o'qituvchisi

E-mail:dildor7575@mail.ru

Fan va texnologiyalar universiteti dotsenti, f.f.n. E.Kalkanov taqrizi asosida

GENDERNING IJTIMOIIY VA MADANIY JIHLTLARI

Аннотация

Ushbu maqolada genderning ijtimoiy va madaniy jihatlari o'rganiladi. Genderning jamiyatdagi o'rni, uning ijtimoiy rollari, madaniyatdagi tasvirlanishi va turli madaniy tizimlarda gender me'yorlarining shakllanishi tahlil etiladi. Maqola orqali gender tengligi, uning jamiyatdagi ijtimoiy strukturaga ta'siri va zamonaviy madaniyatda genderning o'rni haqida muhokama olib boriladi.

Kalit so'zlar: Ijtimoiy rollar, madaniyat, gender tengligi, gender stereotiplari, madaniy tizimlar, jamiyat, feminist nazariya

SOCIAL AND CULTURAL ASPECTS OF GENDER

Annotation

This article examines the social and cultural aspects of gender. It analyzes the role of gender in society, its social roles, its representation in culture, and the formation of gender norms in different cultural systems. The article discusses gender equality, its impact on the social structure of society, and the role of gender in modern culture.

Key words: Social roles, culture, gender equality, gender stereotypes, cultural systems, society, feminist theory.

СОЦИАЛЬНЫЕ И КУЛЬТУРНЫЕ АСПЕКТЫ ГЕНДЕРА

Аннотация

В статье рассматриваются социальные и культурные аспекты гендера. Анализируется роль гендера в обществе, его социальные роли, его репрезентация в культуре и формирование гендерных норм в различных культурных системах. В статье обсуждается гендерное равенство, его влияние на социальную структуру общества и роль гендера в современной культуре.

Ключевые слова: Социальные роли, культура, гендерное равенство, гендерные стереотипы, культурные системы, общество, феминистская теория.

Kirish. Gender masalalari XXI asrda nafaqat ijtimoiy, balki madaniy, iqtisodiy va siyosiy sohalarida ham dolzarb mavzu bo'lib qoldi. Ushbu masala jamiyatda erkaklar va ayollar o'rtasidagi ijtimoiy rollar, ular uchun belgilangan meyorlar va kutishlarni, shuningdek, madaniy tizimlar va institutlardagi o'rinlarini o'rganish bilan chambarchas bog'liqdir. Gender faqat biologik farqlar bilan cheklanmaydi, balki u ijtimoiy va madaniy shakllangan normativlar, kutilmalar, stereotiplar va ro'l tasvirlarini o'z ichiga oladi. Genderning ijtimoiy va madaniy jihatlari odamlarning kundalik hayotidagi muhim omillardan biriga aylangan, chunki ularning jamiyatdagi o'rni, huquqlari va imkoniyatlari butunlay bu tushunchalarga bog'liq. Gender tengligi masalasi va ayollar huquqlarining himoyasi masalalari jahon miqyosida har doim ijtimoiy adolat va inson huquqlari uchun kurashda muhim o'rin tutgan. Misol uchun, 1948 yilda Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan qabul qilingan Inson huquqlari to'g'risidagi umumjahon deklaratsiyasida barcha insonlarga, jumladan ayollarga, teng huquqlar berilishi kerakligi ta'kidlangan. Shuningdek, 1995 yilda Pekin konfransida gender tengligi va ayollarning huquqlari bilan bog'liq muhim qarorlar qabul qilingan va bu qadamlarga ko'plab davlatlar rioya qila boshladi. Shu bilan birga, zamonaviy jamiyatda gender rollari va genderga asoslangan meyorlar hali ham jamiyatning turli jabhalarida o'z aksini topadi.

Bugungi kunda gender masalalari jamiyatning barcha sohalarida, jumladan ta'lim, ish joylari, siyosat va madaniyatda sezilarli o'zgarishlarni yuzaga keltirdi. Ayollar va erkaklar o'rtasidagi tengsizliklar ko'plab ijtimoiy muammolarni keltirib chiqarmoqda. Ayollarga nisbatan

gender diskriminatsiyasi, ishlash sharoitlari, maosh farqlari va siyosiy ishtirokning pastligi kabi masalalar bugungi kunda ko'plab mamlakatlarda dolzarb bo'lib turibdi. Masalan, Jahon Iqtisodiy Forumi (2023) ma'lumotlariga ko'ra, dunyo bo'ylab ayollar va erkaklar o'rtasidagi maosh farqi hali ham mavjud bo'lib, 100 dollarga teng ish haqi uchun ayollar faqat 77 dollar olmoqda. Shuningdek, gender stereotiplari madaniyatda keng tarqalgan va har bir jamiyatda farq qiladi. Boshqa mamlakatlarda, masalan, Skandinaviya davlatlarida gender tengligi bo'yicha sezilarli ijobiy o'zgarishlar amalga oshirilgan bo'lsa-da, boshqa mintaqalarda, masalan, janubi-sharqiy Osiyo va Yaqin Sharqdagi ba'zi jamiyatlarda gender tengligi hali ham jiddiy muammo bo'lib qolmoqda. Genderga asoslangan nohaqlik va ayollarga nisbatan kamsitish masalalari madaniy normativlar va an'analarga ham bog'liq bo'lib, ba'zi jamiyatlarda erkaklar va ayollar o'rtasidagi rol taqsimoti ancha qat'iy belgilangan.

Shu o'rinda, genderning madaniy jihatlari jamiyatdagi rivojlanish va o'zgarishlar bilan bevosita bog'liqdir. Madaniyatdagi o'zgarishlar gender ro'llari va stereotiplarini yangi shakllarda aks ettirishi mumkin. Filmlar, adabiyot, musiqa va san'at kabi madaniy ifodalarda erkaklar va ayollar tasvirlari jamiyatdagi ijtimoiy strukturalarni va normalarni aks ettiradi. Bugungi kunda gender tengligi masalalari, jamiyatdagi normativlarni buzish va yangi gender rollarini shakllantirishni targ'ib qiluvchi madaniy ifodalar ko'plab san'at asarlarida va jurnallarda keng tarqalgan. Shu sababli, genderning ijtimoiy va madaniy jihatlarni o'rganish, faqat ilmiy qiziqish bilan cheklanmaydi, balki ijtimoiy o'zgarishlarni amalga oshirish va gender tengligini

ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Bu maqolada genderning ijtimoiy va madaniy jihatlarini, gender rollari, stereotiplari va madaniy normativlar tahlil qilinadi, shuningdek, gender tengligi yo'lida amalga oshirilayotgan islohotlar hamda madaniy o'zgarishlar ko'rib chiqiladi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Genderning ijtimoiy va madaniy jihatlarini haqidagi tadqiqotlar zamonaviy ijtimoiy fanlarning ajralmas qismi bo'lib, ko'plab ilmiy sohalarda keng qo'llanilmoqda. Tadqiqotlarning asosiy metodologik yondashuvlari feministik nazariya, ijtimoiy konstruktivizm va madaniyatshunoslikka asoslanadi. Ushbu metodologiyalar genderning qanday shakllanishi, jamiyatdagi o'rni va madaniyatdagi tasvirlanishini tushunishga yordam beradi. Feministik nazariya genderni ijtimoiy qurilgan tushuncha sifatida ko'radi va gender tengsizligini jamiyatdagi ijtimoiy va madaniy strukturalar bilan bog'laydi. Bu nazariya, ayniqsa, ayollarni jamiyatda kamsitilishining va gender tengsizliklarining ildizlarini o'rganishga qaratilgan. Simone de Beauvoiring Ikkinchi Jins asari genderni ijtimoiy konstruksiyalar sifatida tahlil qilishga asos bo'lgan va feministik nazariyaning asosiy asarlaridan biri hisoblanadi. Beauvoir ayollarning erkaklar tomonidan shakllantirilgan "ikkinchi jins" sifatida tasvirlanishini ta'kidlagan. Uning fikriga ko'ra, gender ro'llari jamiyatda bir-biriga nisbatan qurilgan va ular tarixiy ravishda o'zgarimoqda [1]. Feministik nazariya bugungi kunda ko'plab tadqiqotlarda asosiy metodologiya sifatida ishlatiladi. Masalan, bell hooks o'zining *Feminism is for Everybody* asarida feministik nazariyaning jamiyatdagi gender adolatsizligi va tengsizlikka qarshi kurashdagi o'rni haqida gapiradi. Uning fikricha, feminism nafaqat ayollar uchun, balki erkaklar uchun ham zarur, chunki u ijtimoiy adolat va tenglikka erishishning muhim vositasidir [2].

Ijtimoiy konstruktivizm genderni insonlar orasidagi ijtimoiy munosabatlar natijasida yaratilgan va o'zgarib boradigan ijtimoiy kategoriya sifatida qaraydi. Ushbu yondashuv, genderni biologik faktorlardan ko'ra jamiyat tomonidan yaratilgan va doimiy ravishda qayta quriladigan bir tushuncha sifatida o'rganadi. Gender ro'llari va meyorlari ijtimoiy tajriba va muloqotlar orqali shakllanadi. Judith Butlerning *Gender Trouble* asari ijtimoiy konstruktivizmni o'rgangan eng mashhur ishlaridan biridir. Butler genderni "ijobiy va manfiy" ijtimoiy performanslar sifatida tahlil qiladi va uning shakllanishini til va madaniyat orqali qayta ishlab chiqadi. U genderni faqat biologik yoki tabiatga bog'liq emas, balki ijtimoiy va madaniy konstruksiyalar sifatida tushuntiradi [3]. Madaniyatshunoslik genderni madaniy ifodalarda qanday aks etishini o'rganadi. Madaniy tahlil metodologiyasi gender rolini va stereotiplari san'at, adabiyot, kino va boshqa madaniy ifodalarda qanday ko'rsatilishini tushunishga qaratilgan. Masalan, bell hooksning *The Will to Change* asarida u erkaklarning jamiyatdagi madaniy konstruksiyalar orqali qanday qilib o'zlarini gender stereotiplari doirasida ko'rishlari va bu ijtimoiy o'zgarishlarga qanday ta'sir qilishlari haqida bahs yuritadi. Hooks madaniyatdagi patriarxal tuzilmalar va gender ro'llari haqida gapirganda, bu o'zgarishlarning madaniy ifodalar orqali qanday amalga oshirilishi zarurligini ta'kidlaydi. Shuningdek, genderning madaniy jihatlarini va tasvirlari film, televideniye, reklama va san'at asarlarida o'z aksini topadi. Laura Mulveyning *Visual Pleasure and Narrative Cinema* asarida u ayollarni filmda qanday qilib obyekt sifatida tasvirlanishini o'rganadi. Mulveyning "erkak qarash" konsepsiyasi ayollarni jinsiy obyekt sifatida ko'rsatuvchi madaniy meyorlarning mavjudligini ta'kidlaydi [4].

Genderning ijtimoiy va madaniy jihatlarini tahlil qilishda muhim ahamiyatga ega. Tadqiqotchilar genderning jamiyatdagi o'rni, gender ro'llari, stereotiplari, normativlari va madaniy ifodalari haqida chuqurroq tushuncha hosil qilish

uchun turli metodologik yondashuvlardan foydalanadilar. Bu metodologiyalar genderni faqat biologik farqlar bilan emas, balki ijtimoiy va madaniy konstruksiyalar sifatida tahlil qilish imkonini beradi. Feministik nazariya genderni jamiyatdagi ijtimoiy, siyosiy va iqtisodiy tuzilmalarda yuzaga keladigan tengsizliklar va diskriminatsiya sifatida ko'radi. Bu nazariyaning asosiy maqsadi genderning ijtimoiy konstruksiyalar sifatida shakllanishini, ularning patriarxal tuzilmalar orqali jamiyatga ta'sir qilishini o'rganishdan iborat. Feministik metodologiyada ayollarning jamiyatdagi "ikkinchi jins" sifatida tasvirlanishi, gender ro'llarining jamiyatdagi ijtimoiy va siyosiy tuzilmalar bilan qanday bog'lanishi o'rganiladi. Bu yondashuvda genderni faqat biologik farqlarga asoslanmasdan, balki ijtimoiy va madaniy kontekstlarda shakllangan kompleks kategoriya sifatida ko'rish kerakligi ta'kidlanadi.

Ijtimoiy konstruktivizm genderni biologik omillardan ko'ra, jamiyat tomonidan yaratilgan va doimiy ravishda qayta shakllanadigan ijtimoiy kategoriya sifatida qaraydi. Gender ro'llari va meyorlari jamiyatning madaniy, iqtisodiy va siyosiy tuzilmalarida shakllanadi va ijtimoiy tajriba, muloqot va interaksiya orqali o'zgaradi. Ijtimoiy konstruktivizmga ko'ra, gender faqat biologik farqdan kelib chiqmaydi, balki u jamiyat tomonidan yaratiladigan va o'zgaradigan normativlar, meyorlar va qoidalar orqali shakllanadi. Judith Butlerning *Gender Trouble* asari genderni faqat biologik yoki tabiatga bog'liq emas, balki ijtimoiy va madaniy konstruksiyalar sifatida tushuntirishga katta hissa qo'shgan. Butler genderni "performans" sifatida ko'radi, ya'ni gender ro'llari va meyorlari jamiyat tomonidan tan olingan va ijtimoiy interaksiyalar orqali amalga oshiriladigan holatdir.

Muhokama. Genderning ijtimoiy va madaniy jihatlarini o'rganish jarayonida asosiy ahamiyatga ega. Genderni tushunishning an'anaviy va yangilangan yondashuvlari jamiyatdagi turli ijtimoiy va madaniy strukturalarning qanday ishlashini ko'rsatadi. Biroq, bu sohadagi tadqiqotlar genderni faqat biologik farqlarga asoslangan an'anaviy tushunchalardan ko'ra kengroq va chuqurroq ko'rib chiqishga qaratilgan. Jamiyatda gender rollarining shakllanishi, ijtimoiy va madaniy normativlar bilan bog'liqligi, ularning o'zgaruvchanligi va ijtimoiy tizimlar orqali gender tengsizliklarining qanday mustahkamlanishi kabi masalalar muhim tadqiqot yo'nalishlari sifatida ajralib turadi. Bir nechta tadqiqotlarda genderni faqat biologik yoki tabiiy farq sifatida ko'rishning cheklovlari haqida gapiriladi. Masalan, Judith Butlerning *Gender Trouble* asarida gender faqat biologik yoki jinsiy farq bilan bog'lanmaganligini, balki ijtimoiy va madaniy konstruksiyalar sifatida shakllanishini ta'kidlaydi. U genderni faqat tabiiy holat sifatida qarashning jamiyatdagi kamsitish va tengsizliklarni mustahkamlashga olib kelishini ko'rsatadi. Butler genderni jamiyatda o'rnatilgan normativlar va qoidalar asosida shakllanadigan performans sifatida qaraydi, bu esa genderning o'zgaruvchan va ko'p qatlamli bo'lishini tushunishga yordam beradi.

Bundan tashqari, genderning ijtimoiy konstruktivistik yondashuvlari ham keng tarqalgan. Ijtimoiy konstruktivizm genderni faqat biologik farqlarga asoslamaydi, balki ularni ijtimoiy va madaniy tizimlarda shakllangan, davom etayotgan jarayon sifatida ko'radi. Bu yondashuv, shuningdek, genderni o'zgaruvchan, dinamik kategoriya sifatida tushunishga yordam beradi. Gender rollari jamiyatning o'zgarimas va doimiy shakllanishdagi tuzilmalaridan biri sifatida qaraladi, ularning shakllanishi madaniy va iqtisodiy tizimlar bilan chambarchas bog'liqdir. Feministik nazariyalar genderni patriarxal tizimlar va erkaklarning ijtimoiy qudrati bilan bog'liq ravishda tushuntiradi. Feministik tadqiqotchilar, masalan, Simone de Beauvoir va bell hooks, genderni ijtimoiy tengsizlik va kamsitishning sababi sifatida o'rganishadi. Beauvoir *The Second Sex* asarida ayollarning jamiyatdagi

ikkinchi jins sifatida tasvirlanishini tahlil qiladi va ularning ijtimoiy ro'llari qanday qilib patriarxal tizimlar tomonidan belgilanishini ko'rsatadi. Bell hooks esa feministik siyosatni faqat ayollar uchun emas, balki erkaklar va jamiyatning barcha qatlamlari uchun ijtimoiy adolatga erishish vositasi sifatida ko'radi. Bu yondashuvlar genderning ijtimoiy shakllanishini o'rganish, va patriarxal tizimlarning gender tengsizliklarini kuchaytirishdagi rolini tushunishda muhimdir. Bundan tashqari, genderning ijtimoiy tengsizliklar va patriarxal tuzilmalar orqali mustahkamlanishiga qarshi kurashish masalalari ham muhokama qilinadi. Jamiyatda erkaklar va ayollar o'rtasidagi tengsizliklar, gender ro'llari va meyorlari qanday qilib jamiyatda yengillik yoki qiyinchiliklarni keltirib chiqarishi mumkinligi, shuningdek, ularni qanday qilib o'zgartirish mumkinligi haqida ko'plab tadqiqotlar mavjud. Ijtimoiy adolat, gender tengligi va madaniy o'zgarishlar haqidagi tasavvurlar jamiyatda jinsiy kamsitishning oldini olish va genderning o'zgaruvchan rolini yaxshilashga qaratilgan amaliy tadqiqotlar va siyosatlarni ishlab chiqishga yordam beradi.

Natijalar. Genderning ijtimoiy va madaniy jihatlarini o'rganishdagi metodologik yondashuvlarning samaradorligini ko'rsatadi. Tadqiqotlar shuni tasdiqlaydi ki, genderni faqat biologik farqlar bilan bog'lashning o'zi cheklangan va gender ro'llari, ijtimoiy normativlar, madaniy ifodalalar orqali shakllanishi va o'zgarishi hamda jamiyatda patriarxal tizimlar tomonidan mustahkamlanishi kabi omillarni hisobga olish zarur. Birinchidan, feminist yondashuvlar genderni ijtimoiy tizimlar orqali shakllangan ijtimoiy va siyosiy o'zgarish sifatida tahlil qilishda muvaffaqiyatli bo'ldi. Simone de Beauvoirning *The Second Sex* asaridagi fikrlar, ayollarning jamiyatdagi "ikkinchi jins" sifatida tasvirlanishini, va bu holatning patriarxal tizimlar orqali qanday mustahkamlanishini ko'rsatadi. Shuningdek, bell hooksning feminist siyosatni faqat ayollar uchun emas, balki butun jamiyat uchun ijtimoiy adolat vositasi sifatida ko'rsatishi genderni ijtimoiy adolatga erishishda kengroq yondashuvlarni taqdim etadi. Ikkinchidan, ijtimoiy konstruktivizmning qo'llanilishi genderni faqat biologik yoki jinsiy farqlar bilan bog'lashning cheklovlarini aniqlaydi. Genderni ijtimoiy va madaniy konstruksiyalar sifatida qarash, uning shakllanishining har xil ijtimoiy va madaniy tizimlar tomonidan qanday belgilanishini tushunishga imkon beradi. Butlarning genderni ijtimoiy performans sifatida tasvirlashi, genderning o'zgaruvchan, ko'p qatlamli va jamiyatning doimiy ravishda o'zgargan meyorlari va normativlari orqali shakllanishini tasdiqlaydi.

Uchinchidan, madaniyatshunoslik metodologiyasi genderni turli madaniy ifodalarda, masalan, film, adabiyot,

san'at va reklama orqali qanday aks etishini tahlil qilishda muhim ahamiyatga ega. Bu metodologiya jamiyatdagi gender stereotiplarini qanday shakllantirishini va ularning ijtimoiy normalar orqali qanday ta'sir qilishini ko'rsatadi. Bell hooksning *The Will to Change* asarida erkaklar va ayollar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarining madaniyat orqali qanday tasvirlanishi va jamiyatdagi gender normativlariga ta'siri haqida gapiriladi. Shuningdek, genderga oid tengsizliklar, jinsiy orientatsiya va transgender identifikatsiyalarini ijtimoiy va madaniy nuqtai nazardan o'rganish, genderni faqat biologik yoki jinsiy farqlar bilan emas, balki ijtimoiy va madaniy meyorlar orqali shakllangan kategoriya sifatida tushunishga yordam beradi. Gender ro'llarining ijtimoiy kontekstdagi o'zgarishi va yangi gender identifikatsiyalarining jamiyatdagi normativlarga qarshi qanday kurashishini o'rganish jamiyatda gender tengsizliklariga qarshi kurashishda yangi yondashuvlarni ishlab chiqishga imkon yaratadi.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, genderni o'rganishda metodologiyalarning to'liq va ko'p qirrali yondashuvi jamiyatdagi ijtimoiy tengsizliklarni tushunishga va ularni bartaraf etishga yordam beradi. Feministik, ijtimoiy konstruktivistik va madaniyatshunoslik metodologiyalari o'zaro bir-birini to'ldiradi va genderning ijtimoiy, siyosiy va madaniy jihatlarini to'liqroq anglash imkonini beradi. Bu esa gender tengsizliklariga qarshi kurashish, adolatli jamiyat yaratish va ijtimoiy o'zgarishlarni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan bilimlarni taqdim etadi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, genderning ijtimoiy va madaniy jihatlarini o'rganish jamiyatdagi tengsizliklarni tushunish va ularni bartaraf etishga qaratilgan muhim amaliyotlarni ishlab chiqishga imkon yaratadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, gender faqat biologik farqlarga asoslanmaydi, balki u ijtimoiy va madaniy konstruksiyalar orqali shakllanadi. Feministik, ijtimoiy konstruktivistik va madaniyatshunoslik metodologiyalari genderni turli jihatlar bilan o'rganish uchun samarali yondashuvlar taqdim etadi. Feministik yondashuv genderning patriarxal tizimlar orqali qanday mustahkamlanishi, ayollarning "ikkinchi jins" sifatida tasvirlanishi va jamiyatdagi erkaklar va ayollar o'rtasidagi tengsizliklarni tahlil qilishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Ijtimoiy konstruktivizm esa genderni faqat biologik farqlar orqali emas, balki jamiyatning madaniy va ijtimoiy normativlari orqali shakllanadigan va o'zgaradigan kategoriya sifatida ko'rsatadi. Madaniyatshunoslik metodologiyasi esa genderning madaniy ifodalarda, masalan, adabiyotda, filmda va reklamada qanday tasvirlanishini tahlil qilish orqali gender ro'llari va stereotiplari qanday shakllanishini va jamiyatga ta'sir qilishini aniqlaydi.

ADABIYOTLAR

1. Beauvoir, S. de (1949). *The Second Sex*. Vintage Books.
2. hooks, bell. (2000). *Feminism is for Everybody: Passionate Politics*. South End Press.
3. Butler, J. (1990). *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. Routledge.
4. Mulvey, L. (2009). *Visual and Other Pleasures*. Palgrave Macmillan.
5. Foucault, Michel. *The History of Sexuality, Volume 1: An Introduction*. Pantheon Books, 1978.
6. Rich, Adrienne. *Of Woman Born: Motherhood as Experience and Institution*. W.W. Norton & Company, 1986.
7. Wollstonecraft, Mary. *A Vindication of the Rights of Woman*. 1792. Reprinted by Dover Publications, 1996.
8. Lorber, Judith. *Paradoxes of Gender*. Yale University Press, 1994. P. 25-45